

- Davymuka, S. A., Kuibida, V. S., and Fedulova L. I. "Tendentsii rozvytku novoi rehionalnoi polityky YeS" [Trends in the Development of the New EU Regional Policy]. *Rehionalna ekonomika*, no. 1 (2019): 76-87.
DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2019-1-9>
- Ilyash, O. et al. "Models of efficiency of functioning in trading enterprises under conditions of economic growth". *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, no. 51 (2021): 7-24.
DOI: <https://doi.org/10.2478/bog-2021-0001>
- Makara, O. V. "Strukturni transformatsii u sotsialno-orientovani natsionalnii ekonomitsi" [Structural Transformations in Socially Oriented National Economics]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 22.15 (2012): 261-270.
- Naumenkova, S. V., and Mishchenko, S. V. "Problemy podolannia nehatyvnoho vplyvu hlobalnykh dysportsii ta formuvannia novoho heofinansovoho mekhanizmu" [Problems of Overcoming the Negative Impact of Global Disparities and the Formation of a New Geofinancial Mechanism]. *Finansy Ukrainy*, no. 3 (2009): 23-36.
- Nazarkevych, I. B. "Derzhavne rehuliuвання strukturnykh zmin v ekonomitsi Ukrainy" [State Regulation of Structural Changes in the Economy of Ukraine]: *avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk*: 08.00.03, 2021.
- Papp, V. V. "Strukturna transformatsiia ekonomiky Ukrainy u konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv" [Structural Transformation of the Economy of Ukraine in the Context of European Integration Processes]. *Rehionalna ekonomika*, no. 1 (2008): 23-31.
- Vasina, A. Yu. "Orhanizatsiino-funktsionalnyi mekhanizm strukturnoho reformuvannia natsionalnoi ekonomiky: teoretychni i metodolohichni osnovy formuvannia" [Organizational and Functional Mechanism of the National Economy Structural Reforming: Theoretical and Methodological Backgrounds to Formation]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 4 (2016): 64-68. http://www.economy.in.ua/pdf/4_2016/15.pdf
- Vasyltsiv, T. et al. "Factors of the Development of Ukraine's Digital Economy: Identification and Evaluation". *Science and Innovation*, vol. 18, no. 2 (2022): 44-58.
DOI: <https://doi.org/10.15407/scine18.02.044>
- Volynets, V. V. "Shliakhy udoskonalennia haluzevoi struktury ekonomiky krainy" [Ways to Improve the Sectoral Structure of the Country's Economy]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 8 (2006): 32-34.
- Yerokhin, S. A. *Strukturna transformatsiia natsionalnoi ekonomiky (teoretyko-metodolohichni aspekty)* [Structural Transformation of the National Economy (Theoretical and Methodological Aspects)]. Kyiv: Svit znan, 2002.
- Zheliuk, T. L. "Strukturni transformatsii yak dzherelo formuvannia novoi yakosti ekonomichnoho zrostantia" [Structural Transformations as a Source of Formation of a New Quality of Economic Growth]. *Svit finansiv*, no. 2 (2010): 7-17. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/19578/1/Желюк%20Т.pdf>
- Zhuzhukina, N. I. "Strukturni peretvorennia v umovakh ekonomichnoi kryzy" [Structural Transformations in the Conditions of the Economic Crisis]. *Kharchova promyslovist*, no. 22 (2017): 178-181. <https://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/26562/1/27.pdf>

УДК 332.145

JEL: O20; R12; R22

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-8-78-85>

РИЗИКИ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД І ШЛЯХИ ЇХ НІВЕЛЮВАННЯ

©2023 ДУБ А. Р.

УДК 332.145

JEL: O20; R12; R22

Дуб А. Р. Ризики просторового розвитку територіальних громад і шляхи їх нівелювання

Процеси децентралізації обумовили необхідність просторового розвитку територіальних громад для максимально ефективного використання їх ресурсів, забезпечення комфортних умов для життєдіяльності населення та функціонування бізнесу. Проте повномасштабна воєнна агресія проти України суттєво загострила проблеми просторового розвитку, посилила соціальні, економічні, безпекові та екологічні загрози. Метою статті є характеристика ризиків просторового розвитку територіальних громад, спричинених російською воєнною агресією проти України, та виявлення шляхів їх нівелювання. У роботі охарактеризовано чинники просторового розвитку, виходячи з їх суті та впливу на соціально-економічний розвиток території; проведено групування ризиків просторового розвитку громад, зокрема тих, що спричинені повномасштабною війною росії проти України. Критично оцінено ризики просторового розвитку територіальних громад у розрізі кожної групи – інституціональні, демографічні, економічні (бізнес-активність і зайнятість), екологічні та безпекові. Сконцентровано увагу на заходах, які приймаються на державному та регіональному рівнях для нейтралізації загроз і ризиків, які перешкоджають просторовому розвитку територіальних громад (зокрема, на програмах сприяння розвитку малого та середнього підприємництва, працевлаштування та соціалізації внутрішньо переміщених осіб, забезпечення безпеки в закладах соціальної сфери тощо). Охарактеризовано заходи з підтримки просторового розвитку територіальних громад, які надають міжнародні донори (зокрема, щодо розробки комплексних планів просторового розвитку територіальних громад). Рекомендовано посилити діяльність органів місцевого самоврядування, скеровану на забезпечення просторового розвитку через розробку чіткої архітектури взаємопов'язаних стратегічних, планувальних і програмних документів, активізацію заходів з підтримки малого підприємництва на території громади, економічної та соціальної інтеграції ВПО в громаді тощо.

Ключові слова: просторовий розвиток, територіальна громада, війна, ризик.

Бібл.: 20.

Дуб Андрій Романович – кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу регіональної фінансової політики, Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України (вул. Козельницька, 4, Львів, 79026, Україна)

E-mail: oak_an@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6377-1556>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189349917>

UDC 332.145

JEL: O20; R12; R22

Dub A. R. Risks of Spatial Development of Territorial Communities and Ways of their Leveling

The processes of decentralization have necessitated the spatial development of territorial communities for the most efficient use of their resources, ensuring comfortable conditions for the livelihood of the population and the functioning of business. However, Russia's full-scale military aggression against Ukraine has significantly exacerbated the problems of spatial development, increased social, economic, security, and ecological threats. The article is aimed at characterizing the risks of spatial development of territorial communities caused by the Russia's military aggression against Ukraine, and identifying ways to level them. The paper characterizes the factors of spatial development, based on their essence and impact on the socioeconomic development of the territory; a grouping of risks to the spatial development of communities, in particular those caused by the full-scale Russia's war on Ukraine, is carried out. The risks of spatial development of territorial communities in the context of each group are critically assessed – institutional, demographic, economic (business activity and employment), ecological, and security. Attention is focused on measures taken at both the State and regional levels to neutralize threats and risks that impede the spatial development of territorial communities (in particular, programs to promote the development of small and medium-sized enterprises, employment and socialization of internally displaced persons, security in social institutions, etc.). Measures to support the spatial development of territorial communities, which are provided by international donors (in particular, regarding the development of comprehensive plans for the spatial development of territorial communities), are characterized. It is recommended to strengthen the activities of local self-government bodies aimed at ensuring spatial development through the development of a clear architecture of interrelated strategic, planning and program documents, the intensification of measures to support small business in the community, the economic and social integration of IDPs in the community, and so on.

Keywords: spatial development, territorial community, war, risk.

Bibl.: 20.

Dub Andrii R. – PhD (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow of the Department of Regional Financial Policy, Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine (4 Kozelnytska Str., Lviv, 79026, Ukraine)

E-mail: oak_an@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6377-1556>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189349917>

Питання просторового розвитку територіальних громад – вкрай складні, оскільки залежать від багатьох чинників, починаючи від географічного розташування території та завершуючи наявністю кваліфікованого трудового потенціалу та рівнем інноваційного розвитку суб'єктів господарювання. Процеси децентралізації стали додатковим поштовхом розвитку територій на рівні регіонів і громад. Проте повномасштабна воєнна агресія Росії проти України суттєво загострила проблеми просторового розвитку, посилила соціальні, економічні, безпекові та екологічні загрози.

Отже, вирішення питання просторового розвитку територіальних громад у воєнний та післявоєнний період є вкрай важливим для формування спроможних громад, здатних забезпечити комфортні умови для життєдіяльності населення та функціонування бізнесу. Виявлення ризиків просторового розвитку територіальних громад, спричинених війною, та можливих шляхів їх нівелювання обумовлює актуальність нашого дослідження.

Проблеми просторового розвитку регіонів та громад України неодноразово підіймали у своїх працях вітчизняні науковці. Зокрема, В. Мікловда та Г. Горват [1] досліджують сучасний розвиток економіки регіонів України. Науковці вказують, що на розвиток регіонів має суттєвий вплив поглиблення процесу глобалізації, трансформація виробництва,

впровадженням новітніх технологій, які повинні стати драйвером економічного зростання.

Т. Заяць [2] розглядає основні обмеження та проблеми стратегічного планування під час війни, а також можливості розвитку територіальних громад в умовах війни, і зазначає, що для модернізації системи стратегічного планування розвитку територіальних громад необхідно «здійснити перехід від низькоефективних, дрібних локальних проектів до дійсно стратегічно значущих ..., що спроможні надати нових імпульсів розвитку ... під час повоєнного відновлення» [2].

М. Кизим, І. Семигуліна, І. Ярошенко [3] здійснили ґрунтовний аналіз теоретичних основ і методичних підходів до визначення факторів просторового розвитку територіальних громад з позиції можливості їх використання в системі публічного управління різних рівнів для підвищення ефективності реалізації регіональної політики в Україні. Автори виокремили та класифікували значний перелік чинників просторового розвитку, проте питання впливу війни залишились практично поза увагою (військово-політичні чинники зводяться, головним чином, до руйнування промислового потенціалу).

Незважаючи на значну увагу в наукових колах до проблем просторового розвитку регіонів та громад України, питання розкриття загроз просторового розвитку на рівні територіальних громад під час війни та на етапі післявоєнного відновлення, а також

виявлення можливих шляхів їх нівелювання потребують додаткових досліджень.

Метою дослідження є характеристика ризиків просторового розвитку територіальних громад, спричинених російською воєнною агресією проти України, та виявлення шляхів їх нівелювання.

Визначення пріоритетів та перспектив просторового розвитку територіальних громад передусім потребує дослідження чинників, які мають на нього вплив. Водночас необхідно врахувати і ризики соціально-економічного розвитку громад і регіонів, які спричинені повномасштабною війною росії проти України і мають вплив на просторовий розвиток громад.

Групування чинників просторового розвитку на основі їх суті та впливу на соціально-економічний розвиток території здійснили М. Кизим, І. Семигуліна, І. Ярошенко. Дослідники виділили такі групи факторів просторового розвитку територій: природно-ресурсні та кліматичні; транспортно-географічні; демографічні; екологічні; інфраструктурні; виробничо-промислові; фінансово-економічні; військово-політичні; регуляторні; громадської, культурної та соціальної діяльності; техніко-технологічні; ринкові та інвестиційні; продовольчої безпеки; інформаційні; інституціональні; розвиткові; людські та соціальні; територіальні; інклюзивні [3, с. 88–89].

З огляду на такий об'ємний перелік груп чинників просторового розвитку ми охарактеризуємо найбільш суттєві, на нашу думку, ризики просторового розвитку територіальних громад, які спричинені війною і які прямо чи опосередковано можуть на нього вплинути. Пропонуємо виокремити такі основні групи ризиків просторового розвитку громад: інституціональні, демографічні, економічні (бізнес-активність і зайнятість), екологічні та безпекові.

У групі інституціональних ризиків просторового розвитку територіальних громад необхідно виділити кілька складових, які перешкоджають або пригальмовують розвиток громад. Одним із таких ризиків є прийняття на державному рівні нормативно-правових актів, які можуть спричинити своєрідні перешкоди для розвитку територіальної громади. Наприклад, після початку війни були внесені зміни до Постанови КМУ від 9 червня 2021 р. № 590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану» (зі змінами) [4], яка встановлює черговість здійснення платежів органами Казначейства за дорученнями ОМС. Таким чином, було дещо обмежено можливість використання коштів місцевих бюджетів, зокрема територіальних громад, розташованих далеко від лінії фронту, за розвитковими проектами. Як наслідок, громади, які мали на своїй території стабільні джерела доходів – потужні промислові підприємства, військові частини,

землі сільськогосподарського призначення тощо, – у 2022 р. через такі «законодавчі обмеження» сформували профіцитні бюджети, хоча могли б частину коштів спрямувати на розвиток своїх територій. Серед таких громад можна назвати громади Західного регіону країни – Боратинська сільська територіальна громада та Ківерцівська міська територіальна громада Волинської області, Яворівська міська територіальна громада Львівської області, Заліщицька міська територіальна громада та Байковецька сільська територіальна громада Тернопільської області та інші [5].

Іншим вагомим інституційним ризиком розвитку територіальних громад є відсутність комплексних планів просторового розвитку територій громад. Власне комплексний план просторового розвитку території територіальної громади (далі – комплексний план просторового розвитку) визначає планувальну організацію, функціональне призначення території, основні принципи та напрями формування єдиної системи громадського обслуговування населення, дорожньої мережі, інженерно-транспортної інфраструктури, інженерної підготовки та благоустрою, цивільного захисту, охорони земель та інших компонентів навколишнього природного середовища, формування екомережі, охорони та збереження культурної спадщини та традиційного характеру середовища населених пунктів, а також послідовність реалізації рішень, у тому числі етапність освоєння території [6]. Отже, комплексний план просторового розвитку є тим базовим документом, який повинен забезпечити підґрунтя для управління територією громади як єдиною системою, дати розуміння мешканцям і бізнесу щодо її просторового розвитку в перспективі, а також запобігти хаотичному використанню земель громади.

Проте ще до війни ОМС зіткнулися з проблемами формування комплексних планів просторового розвитку, які з початком війни ще більше загострилися. Серед них [7]:

- ✦ нестача необхідних баз даних, актуальної картографічної основи та планувальних інструментів, які б відповідали масштабам територіальних громад;
- ✦ відсутність кваліфікованих фахівців у сфері архітектури та містобудування в територіальних громадах, які б могли пропонувати комплексні рішення розвитку території громади та стати кістяком міждисциплінарної команди з розробки комплексного плану просторового розвитку на засадах урахування інтересів усіх зацікавлених сторін та всіх населених пунктів громади;
- ✦ застарілість або відсутність містобудівної документації (генеральних планів населених пунктів, детальних планів територій) у територіальних громадах, а також відсутність необхідної актуальної інформації для їх розробки чи оновлення;

- ✦ нестабільна просторова конфігурація територіальних громад, яка зумовлена багатьма чинниками – від незавершеності передачі земель на території громад до існування слабких (через територіальну обмеженість або фінансову спроможність) громад, які в перспективі можуть бути укрупнені із сусідніми більш потужними територіальними громадами.

Частково нейтралізувати даний ризик допомагають іноземні партнери та донори. Зокрема, програма USAID АГРО спільно з програмою USAID ГО-ВЕРЛА надають підтримку та впроваджують інструментарій комплексного просторового планування територій громад для їх повоєнного відновлення [8].

За даними опитування про стан розробки комплексних планів просторового розвитку, яке проводила Всеукраїнська асоціація громад, із 440 опитаних громад 180 прийняли рішення про розробку комплексних планів просторового розвитку, 88 – створили робочі групи, 37 – повідомили, що працюють над завданням розробки комплексного плану, 18 громад – визначили виконавця робіт [8]. Отже, питання інституціональної основи просторового планування територій громад є вкрай актуальним на сучасному етапі та в період післявоєнного відновлення. З огляду на значну вартість розробки комплексних планів просторового розвитку (приблизно 10 млн грн) громади потребуватимуть фінансової підтримки за даним напрямом діяльності. Тому роль міжнародних донорів тут є вкрай важливою.

Ще одним ризиком інституційного характеру, який не пов'язаний з війною, але має вагоме значення для всіх територіальних громад, незалежно від розташування щодо лінії фронту та рівня завданих війною збитків, є відсутність комплексного підходу в ОМС до напрацювання стратегічних документів. Зокрема, часто закладені в стратегіях розвитку територіальних громад цілі та передбачені в комплексних планах просторового розвитку територій проектні рішення не узгоджуються між собою, не знаходять свого продовження в програмах і проектах місцевого розвитку і носять здебільшого декларативний характер. Така неузгодженість спричиняє відсутність системності в розвитку територіальних громад, а розвиткові проекти перетворює на своєрідне «латання дір» або рекламну кампанію, націлену на майбутні вибори до місцевих рад.

Наступною групою ризиків, які чинять вплив на просторовий розвиток територіальних громад, є демографічні. Війна спричинила зміни кількості та структури населення громад через людські жертви, активізацію міграційних процесів, мобілізацію частини населення до лав Збройних сил України тощо.

За попередніми експертними оцінками, незворотні людські втрати України лише за рік від початку воєнної агресії росії становлять понад 8 тис. цивільних (у т. ч. 487 дітей) і від 10 до 13 тис. військових [9].

За даними Міжнародної організації з міграції, на кінець травня 2023 р. в Україні було 5,1 млн ВПО, половина з яких була зосереджено в п'яти регіонах (у Харківській – 14% усіх ВПО, Дніпропетровській – 12%, Київській – 9%, Одеській областях – 6% і в м. Києві – 9%). Серед західних регіонів України найбільше ВПО перебуває у Львівській (5,4%), Івано-Франківській (2,9%) та Закарпатській (2,2%) областях. 7% усіх ВПО повернулися з-за кордону в Україну, проте залишаються перебувати у статусі ВПО. Водночас 745 тис. ВПО (15% усіх ВПО в країні) в довгостроковій перспективі розглядають можливість залишитись на постійне місце проживання в приймаючих територіальних громадах, 3,3 млн ВПО – виявляють намір повернутися до своїх домівок, а 142 тис. ВПО (2,8% усіх ВПО в країні) – планують переселитись в інше місце [10].

Значна чисельність ВПО в приймаючих громадах посилює ризики соціальної напруженості між ними та місцевими жителями. Кожен п'ятий з числа ВПО не відчуває себе частиною приймаючої громади, а отже, не бажає інтегруватися в громаду. Для уникнення соціальних конфліктів ОМС приймаючих територіальних громад за активної участі державної та регіональної влади, а також за підтримки зарубіжних донорів вживають заходів, скерованих на інтеграцію ВПО. Головними серед них є сприяння забезпеченню ВПО житлом і робочими місцями, організація спільних культурних і просвітницьких заходів за участі ВПО та місцевих мешканців тощо.

Зокрема, на Львівщині за Програмою реалізації пріоритетних інфраструктурних проектів у Львівській області (зі змінами) [11] у 2022 р. було відремонтовано 32 заклади та створено 2,8 тис. місць для проживання внутрішньо переміщених осіб. Загалом з обласного бюджету було витрачено 304,7 млн грн. Проте дана програма реалізувалась за співпраці з органами місцевого самоврядування територіальних громад, де були розташовані відповідні заклади, а також міжнародних і вітчизняних донорських організацій (Міжнародна організація з міграції, Норвезька рада з питань біженців, Solidarités international, People in need, БФ «Запорука», Червоний хрест, Move Ukraine, БФ «Щасливе сонечко», ГО «Будуємо Україну разом»). Таким чином було додатково залучено 84,1 млн грн від донорських організацій, 23 млн грн – від Малопольського воєводства Республіки Польща, 49,4 млн грн – від 12 громад Львівщини, 4,5 млн грн – спонсорських коштів або коштів самих закладів [12].

Серйозним викликом для органів місцевого самоврядування територіальних громад, які приймають внутрішньо переміщених осіб, є працевлаштування останніх. За рік війни статус безробітного отримали майже 67,5 тис. внутрішньо переміщених осіб. З них 28%, або майже 19 тис. осіб, було працевлаштовано за сприяння Державного центру зайнятості [13]. Найбільше працевлаштовано ВПО в Дніпропе-

тровській, Харківській та Донецькій областях, що обумовлено тимчасовим оселенням осіб, які змушені були залишити свої домівки через активні бойові дії, в максимальній близькості від дому. З метою сприяння працевлаштуванню внутрішньо переміщених осіб уряд запровадив компенсації для роботодавців, які працевлаштують ВПО, витрат на оплату праці під час воєнного стану в Україні [14]. Такою компенсацією вже скористалися представники як малого, так і великого бізнесу різних сфер економіки: від сільського господарства та торгівлі до будівництва.

Ще одним інструментом сприяння працевлаштуванню населення (і зокрема, ВПО), створенню або розвитку власного бізнесу є безповоротна державна допомога у формі мікрогрантів [15]. За рік війни було надано мікрогрантів на суму 752 млн грн [14].

Проте, як показує досвід, на рівні територіальних громад або відсутні програми місцевого розвитку, сфокусовані на сприяння розвитку МСП, або вони носять здебільшого номінальний характер (затвержені, але не реалізуються, або реалізуються, але обсяг фінансування – незначний (до 50 тис. грн)). Отже, для зменшення кількості безробітних у громаді та для розвитку малого бізнесу місцевим радам потрібно затверджувати та виконувати реалістичні програми підтримки розвитку МСП, які матимуть позитивний ефект для розвитку територіальної громади.

Водночас не всі ВПО готові інтегруватися в економічне та соціальне життя приймаючих громад. Одним із визначальних чинників при прийнятті рішення про інтеграцію в приймаючу громаду на тривалу перспективу є наявність нерухомого майна на території, які зазнали російського воєнного вторгнення, а також фізична та безпекова можливість повернутися додому. Тож ОМС і місцевий бізнес у приймаючих громадах доволі часто розглядають ВПО як умовний короткостроковий економічний ресурс для громади.

До ризиків просторового розвитку можна віднести і проблеми з функціонуванням підприємницьких структур на території громад, оскільки вони виступають одним із головних генераторів доданої вартості та джерелом наповнення державного та місцевих бюджетів. Війна спричинила чимало перешкод для функціонування бізнесу: призупинення діяльності, логістичні проблеми, втрата ринків збуту, руйнування активів підприємств, скорочення попиту на вироблену продукцію, мобілізація працівників до лав ЗСУ та міграція кваліфікованих фахівців за кордон тощо. На підтримку функціонування підприємницьких структур було запроваджено державні та регіональні програми. Зокрема, впродовж року від початку повномасштабної війни за програмою релокації підприємств в Україні перемістились до безпечніших регіонів 800 підприємств (найбільше – до Львівської (24%), Закарпатської (14,5%), Чернівецької (9,8%), Івано-Франківської (8,3%), Хмельницької

(7,3%), Тернопільської (6,3%) областей). 600 з них відновили роботу [16].

Водночас однією з найбільших втрат для розвитку громад, які спричинила війна, є міграція кваліфікованих фахівців за кордон. За оцінками, після початку війни від 50 до 57 тисяч IT-спеціалістів виїхали за кордон [17]. Частина з них повернулася в Україну, проте більшість усе ще залишається за кордоном. Ще одним прикладом є працівники галузі охорони здоров'я. Так, у Польщі протягом року війни працевлаштувалися понад 2,3 тис. українських лікарів і понад 1060 медичних сестер і санітарок [18]. Подібна ситуація простежується і в інших галузях економіки. Таким чином, втрата кваліфікованого персоналу може стати вкрай серйозним викликом на етапі відновлення України після перемоги на російськими агресорами.

Екологічні ризики просторового розвитку до війни здебільшого були пов'язані із загрозами природного та техногенного характеру. До природних належали посухи, повені, зсуви гірських порід тощо. До техногенних – забруднення довкілля, спричинене діяльністю підприємств і життєдіяльністю людей. Водночас війна багатократно посилила екологічні загрози техногенного походження для громад не лише тих регіонів, де ведуться бойові дії, прифронтових регіонів та регіонів, які були під рашистською окупацією, але й для громад на прикордонних з Республікою Білорусь територіях. Якщо в першому випадку території громад (де тривають бойові дії, а також прифронтових громад) зазнали засмічення внаслідок масових артилерійських обстрілів, то у другому (в громадах, які були під окупацією та в прикордонних громадах) – відбулося засмічення території вибухонебезпечними об'єктами через мінування. Наприклад, прикордонні з Республікою Білорусь громади у Волинській, Рівненській, Житомирській областях, на території яких не велися воєнні дії, втратили потенціал частини своїх територій, оскільки вони заміновані для запобігання проникненню ворога з території Білорусі. А громади Київської, Чернігівської, Сумської областей, на території яких не ведуться активні бойові дії, зазнають постійних артилерійських обстрілів з території росії. Водночас на територіях, що були під окупацією, мінування зазнали землі сільськогосподарського призначення, що не дозволяє після деокупації повноцінно здійснювати їх обробіток.

Загалом, за даними аналітичного центру GLOBSEC, територія України є найбільш забрудненою вибухонебезпечними об'єктами у світі. Якщо з лютого 2015 р., до початку повномасштабного вторгнення рашистів в Україну, замінованими були 16 тис. км² у Донецькій і Луганській областях (з яких 7 тис. км² на підконтрольних Україні територіях), то станом на квітень 2023 р. майже 174 тис. км² (або 30% усієї території України) зазнали інтенсивних бойових дій, а 18% території України все ще перебуває під

окупацією. Тож оцінити реальні масштаби мінуння вкрай складно. Водночас найбільш забрудненими регіонами з усіх звільнених територій є Харківська та Херсонська області, де окупаційні війська перебували впродовж тривалого часу. Процес розмінування є повільним. Так, протягом 2015–2021 рр. було очищених від вибухонебезпечних об'єктів 414,56 км² (5,9% потенційно забруднених територій на підконтрольних Україні територіях) [19]. Отже, актуалізується питання щодо підтримки громад, які тимчасово втратили частину своїх територій через мінуння.

Ще однією екологічною загрозою для територіальних громад Дніпропетровської, Запорізької та Херсонської областей став підриг російськими окупаційними військами дамби на Каховській ГЕС. За оцінками Міністерства аграрної політики та продовольства України, наслідком руйнування дамби стало затоплення майже 10 тис. га сільськогосподарських угідь на правому березі Дніпра, припинення водопостачання 31 системи зрошення полів площею 584 тис. га в Дніпропетровській, Херсонській та Запорізькій областях, значні втрати флори та фауни на понад 10,5 млрд грн (у т. ч. втрати риби можуть сягнути 95 тис. т на понад 4 млрд грн), погіршення водопостачання частини домогосподарств на прилеглих територіях тощо [20].

Таким чином, екологічні ризики, спричинені війною, є суттєвим викликом для просторового розвитку багатьох громад, у т. ч. і віддалених від лінії фронту.

Також повномасштабна війна загострила значення безпекових чинників просторового розвитку територіальних громад. Зокрема, актуалізувалися питання облаштування укриттів у закладах соціальної сфери та житлового фонду, вимоги до будівництва нового житла (щодо його стійкості до ураження уламками ракет), диверсифікації джерел енергії для забезпечення енергонезалежності тощо. Зокрема, з обласних бюджетів виділялися кошти на облаштування укриттів у закладах освіти.

ВИСНОВКИ

Отже, ризики просторового розвитку територіальних громад, які спричинені війною або які російська воєнна агресія загострила, доречно об'єднати за групами: *інституціональні, демографічні, економічні, екологічні та безпекові*. До інституціональних ризиків можна віднести:

- ✦ прийняття нормативно-правових актів, які можуть спричинити своєрідні перешкоди для розвитку територіальної громади;
- ✦ відсутність комплексних планів просторового розвитку територій громад;
- ✦ відсутність комплексного підходу в ОМС до напрацювання стратегічних документів.

Група демографічних ризиків включає зміни кількості та структури населення громад через людські жертви, активізацію міграційних процесів,

мобілізацію частини населення до лав збройних сил України тощо.

До групи економічних ризиків можна зарахувати:

- ✦ вивільнення працівників (зростання рівня прихованого безробіття в громадах);
- ✦ проблеми функціонування підприємств (пов'язані з призупиненням діяльності, наявністю логістичних проблем, втратою кваліфікованих фахівців через міграцію та мобілізацію працівників тощо).

Війна суттєво посилила ризики, які увійшли до груп екологічних і безпекових, зокрема загрози техногенного походження (через артилерійські обстріли, засмічення території вибухонебезпечними об'єктами через мінуння, руйнування об'єктів критичної інфраструктури тощо).

На державному та регіональному рівнях вжито чимало заходів для нейтралізації загроз і ризиків, які перешкоджають просторовому розвитку територіальних громад. Серед них: програми сприяння МСП, працевлаштування та соціалізації ВПО, забезпечення безпеки в закладах соціальної сфери тощо. Підтримку просторовому розвитку територіальних громад надають і міжнародні донори, зокрема, щодо розробки комплексних планів просторового розвитку територіальних громад. Водночас доцільно посилити діяльність органів місцевого самоврядування, скеровану на забезпечення просторового розвитку через розробку чіткої архітектури взаємопов'язаних стратегічних, планувальних і програмних документів, активізацію заходів з підтримки малого підприємництва на території громади, економічної та соціальної інтеграції ВПО в громаді тощо. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Мікловда В., Горват Г. Просторовий розвиток регіону. *Геополітика України: історія та сучасність*. 2021. Вип. 2. С. 149–153. DOI: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2021.2\(27\).149-153](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2021.2(27).149-153)
2. Заяць Т. А. Модернізація планування розвитку територіальних громад в умовах воєнного часу. *Ефективна економіка*. 2023. № 7. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.7.1>
3. Кизим М. О., Семигуліна І. Б., Ярошенко І. В. Чинники просторового розвитку територіальних громад у системі публічного управління територіями. *Проблеми економіки*. 2022. № 2. С. 83–92. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-2-83-92>
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану» від 9 червня 2021 р. № 590. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-#top>
5. Державний вебпортал бюджету для громадян. Місцеві бюджети. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget?id=2600000000>

6. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>
7. Інтегроване просторове планування для об'єднаних територіальних громад. URL: <https://hromada.canactions.com/pro-prohramu/>
8. Громадам презентували інструмент для прискорення впровадження просторового планування в Україні / Міністерство аграрної політики та продовольства України. 03.06.2023. URL: <https://minagro.gov.ua/news/gromadam-prezentuvali-instrument-dlya-priskorennya-vprovadzhennya-prostorovogo-planuvannya-v-ukrayini>
9. Рік великої війни Росії проти України у 10 цифрах BBC NEWS Україна. 26.02.2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ck5ylk3rj0zo>
10. Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 13 (11 May – 14 June 2023) / IOM, Ukraine. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-13-11-may-14-june-2023?close=true>
11. Розпорядження Львівської обласної військової адміністрації «Про внесення змін до Програми реалізації пріоритетних інфраструктурних проєктів у Львівській області» № 47/0/5-22BA від 02.05.2022 р. URL: <https://loda.gov.ua/documents/18050>
12. Як забезпечують соціальним житлом ВПО у Львівській області / Децентралізація. 24.03.2023. URL: <https://decentralization.ua/news/16295>
13. Олійник В. Як держава допомагає переселенцям із працевлаштуванням? Дослідження / Главком. 26.05.2023. URL: <https://glavcom.ua/publications/jak-derzhava-dopomahaie-pereselentsjam-iz-pratsevlashtuvannjam-doslidzhennja--929662.html>
14. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні» від 20 березня 2022 р. № 331. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-n#Text>
15. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання грантів бізнесу» від 21 червня 2022 р. № 738. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-n#Text>
16. Програма релокації: за рік великої війни «переїхали» 800 компаній / Економічна правда. 02.03.2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/03/2/697630/>
17. За кордон вже виїхало до 57 000 українських ІТ-спеціалістів. Та інші шокуючі дані львівського дослідження IT Research Resilience. URL: <https://dev.ua/news/it-research-1659357655>
18. Працівники сфери охорони здоров'я через війну виїжджають за кордон, але працевлаштовуються там не поспішають / Interfax-Україна. 01.05.2023. URL: <https://interfax.com.ua/news/pharmacy/907355.html>
19. Walking on Fire: Demining in Ukraine / GLOBSEC. 26.04.2023. URL: <https://www.globsec.org/what-we-do/publications/walking-fire-demining-ukraine>
20. Знищення росіянами Каховської ГЕС завдало значних збитків сільському господарству України / Міністерство аграрної політики та продовольства України. 06.06.2023. URL: <https://minagro.gov.ua/news/znishchennya-rosiyanami-kahovskoyi-ges-zavdalo-znachnih-zbitkiv-silskomu-gospodarstvu-ukrayini>

REFERENCES

- “Derzhavnyi vebportal biudzhetu dlia hromadian. Mistsevi biudzhety” [State Budget Web Portal for Citizens. Local Budgets]. <https://openbudget.gov.ua/local-budget?id=2600000000>
- “Hromadam prezentuvaly instrument dlia pryskorennia vprovadzhennia prostorovoho planuvannia v Ukraini” [A Tool for Speeding Up the Implementation of Spatial Planning in Ukraine Was Presented to the Communities]. *Ministerstvo ahrarynoi polityky ta prodovolstva Ukrainy*. June 03, 2023. <https://minagro.gov.ua/news/gromadam-prezentuvali-instrument-dlya-priskorennya-vprovadzhennya-prostorovogo-planuvannya-v-ukrayini>
- “Intehrovane prostorove planuvannia dlia obiednanykh terytorialnykh hromad” [Integrated Spatial Planning for United Territorial Communities]. <https://hromada.canactions.com/pro-prohramu/>
- Kyzym, M. O., Semyhulina, I. B., and Yaroshenko, I. V. “Chynnyky prostorovoho rozvytku terytorialnykh hromad u systemi publichnoho upravlinnia terytoriiamy” [The Factors of Spatial Development of Territorial Communities in the System of Public Management of Territories]. *Problemy ekonomiky*, no. 2 (2022): 83-92. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-2-83-92>
- [Legal Act of Ukraine] (2011). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>
- [Legal Act of Ukraine] (2021). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-n#top>
- [Legal Act of Ukraine] (2022). <https://loda.gov.ua/documents/18050>
- [Legal Act of Ukraine] (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-n#Text>
- [Legal Act of Ukraine] (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-n#Text>
- Miklovda, V., and Horvat, H. “Prostorovyi rozvytok rehionu” [Spatial Development of the Region]. *Heopolityka Ukrainy: istoriia ta suchasnist*, no. 2 (2021): 149-153. DOI: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2021.2\(27\).149-153](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2021.2(27).149-153)
- Oliinyk, V. “Yak derzhava dopomahaie pereselentsiam iz pratsevlashtuvanniam? Doslidzhennia” [How Does the State Help Immigrants with Employment? Research]. *Hlavkom*. May 26, 2023. <https://glavcom.ua/publications/jak-derzhava-dopomahaie-pereselentsjam-iz-pratsevlashtuvannjam-doslidzhennja--929662.html>
- “Pratsivnyky sfery okhorony zdorovia cherez viynu vyizhdzhaiut za kordon, ale pratsevlashtovuvatsia tam ne pospishaiut” [Health Care Workers Go Abroad Because of the War, but They Are in No Hurry to Get a Job There]. *Interfax-Ukraina*. May 01, 2023. <https://interfax.com.ua/news/pharmacy/907355.html>
- “Prohrama relokatsii: za rik velykoi viiny «pereikhaly» 800 kompanii” [Relocation Program: 800 Companies "Moved" during the Year of the Great War]. *Ekonomichna pravda*. March 02, 2023. <https://www.epravda.com.ua/news/2023/03/2/697630/>

"Rik velykoi viiny Rosii proty Ukrainy u 10 tsyfrakh" [The Year of the Great War of Russia Against Ukraine in 10 Figures]. *BBC NEWS Ukraina*. February 26, 2023. <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ck5ylk3rj0zo>

"Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 13 (11 May – 14 June 2023)". *IOM, Ukraine*. <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-13-11-may-14-june-2023?close=true>

"Walking on Fire: Demining in Ukraine". *GLOBSEC*. April 26, 2023. <https://www.globsec.org/what-we-do/publications/walking-fire-demining-ukraine>

"Yak zabezpechuiuti sotsialnym zhytloom VPO u Lvivskii oblasti" [How to Provide Social Housing for IDPs in the Lviv Region]. *Detsentralizatsiia*. March 24, 2023. <https://decentralization.ua/news/16295>

"Za kordon vzhe vykhalo do 57 000 ukrainskykh IT-spetsialistiv. Ta inshi shokuiuchi dani lvivskoho doslidzhen-

nia IT Research Resilience" [Up to 57,000 Ukrainian IT Specialists Have Already Gone Abroad. And Other Shocking Data from the Lviv IT Research Resilience Study]. <https://dev.ua/news/it-research-1659357655>

"Znyshchennia rosiianamy Kakhovskoi HES zavdalo znachnykh zbytkiv silskomu hospodarstvu Ukrainy" [The Destruction of the Kakhovska HPP by the Russians Caused Significant Damage to the Agriculture of Ukraine]. *Ministerstvo ahrarynoi polityky ta prodovolstva Ukrainy*. June 06, 2023. <https://minagro.gov.ua/news/znishchennya-rosiyanami-kahovskoyi-ges-zavdalo-znachnih-zbitkiv-silskomu-gospodarstvu-ukrayini>

Zaiats, T. A. "Modernizatsiia planuvannia rozvytku terytorialnykh hromad v umovakh voiennoho chasu" [Modernization of Planning the Development of Territorial Communities in the Minds of the Military Hour]. *Efektivna ekonomika*, no. 7 (2023).

DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.7.1>

УДК 352:338.244.47

JEL: H70; H72

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-8-85-92>

ОЦІНКА СТАНУ ТА МОДЕЛЮВАННЯ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

©2023 НЕДІЛЬСЬКА Л. В., УМАНЕЦЬ Л. В., ЯЩЕНКО М., ДЕМ'ЯНЧУК І. В.

УДК 352:338.244.47

JEL: H70; H72

Недільська Л. В., Уманець Л. В., Ященко М., Дем'янчук І. В. Оцінка стану та моделювання перспектив розвитку фінансової спроможності територіальних громад

Метою статті є оцінка стану фінансової спроможності територіальних громад Житомирської області та моделювання перспектив їх розвитку з урахуванням сформованих тенденцій. Обґрунтовано, що для досягнення ефективного функціонування та розвитку територіальних громад усі зусилля мають бути націлені на розвиток внутрішнього потенціалу, оптимальне використання механізмів формування доходної частини місцевих бюджетів і раціональне використання сформованих фінансових ресурсів. Виявлено, що виконання місцевих бюджетів територіальних громад Житомирської області за ключовими показниками свідчить про нестабільну ситуацію, яка характеризує середні по Україні тенденції, що пояснюється високою концентрацією виробничих та обслуговуючих підприємств у центральних регіонах України (у т. ч. на Житомирщині), податкові платежі яких забезпечують лівову частку всіх надходжень до місцевих бюджетів. Встановлено, що в межах Житомирської області громади з чисельністю мешканців до 10 тис. осіб демонструють найкращі результати господарювання. Зокрема, виявлено, що в громадах від 5 до 10 тис. осіб найвища варіабельність отриманих результатів, що можна пояснити їх високою гнучкістю та залежністю від якості управління. Доведено, що найменш ефективними та найбільш вразливими виявились великі громади з чисельністю мешканців понад 15 тис. осіб – вони за всіма наведеними показниками мали значення гірші за середнє по регіону, і серед них не виявилось жодної громади із взірцевими результатами. Виділено та обґрунтовано основні критерії успіху територіальних громад, зокрема: оптимальна чисельність громади – до 10 тис. осіб; ефективне фінансове забезпечення, стабільність і достатність ресурсів; кваліфіковані фахівці в органах самоврядування; якісний контроль за діяльністю органів самоврядування; активність та ініціативність громади.

Ключові слова: доходи місцевих бюджетів, місцеві бюджети, територіальні громади, фінансова спроможність.

Табл.: 4. **Бібл.:** 10.

Недільська Лариса Василівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту, Поліський національний університет (Старий бульвар, 7, Житомир, 10008, Україна)

E-mail: larisa.nedelskaya@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0528-9021>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/U-4319-2017>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorid=57210161256>

Уманець Людмила Василівна – викладач спеціальних дисциплін, Вінницький коледж будівництва і архітектури Київського національного університету будівництва і архітектури (вул. Коцюбинського, 53, Вінниця, 21001, Україна)

E-mail: lydosik@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9578-4500>

Ященко Маргарита Сергіївна – магістрантка, Поліський національний університет (Старий бульвар, 7, Житомир, 10008, Україна)

E-mail: y.m.kotorebi@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8370-1675>